

ІСТОРИОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА У статті здійснено огляд досліджень вітчизняних і зарубіжних мовознавців, присвячених вивченню журналістичкознавчої термінології. Ключові слова: термінологія українського журналістичкознавства, соціальні комунікації. The review of researches of domestic and foreign linguists, devoted to the learning of journalistic study terminology is carried out in the article. Key words: Ukrainian journalistic study terminology, social communications.

Актуальність дослідження. Термінологія українського журналістичкознавства належить до мало досліджених галузевих фахових мов. Перехід української науки про журналістику у 2006-2007 рр. із філологічної парадигми у сферу соціальних комунікацій зумовив перегляд поняттєвої бази термінології українського журналістичкознавства. Метою статті є огляд наукового доробку вітчизняних та зарубіжних мовознавців із вивчення журналістичкознавчої термінології задля виявлення питань, що потребують подальшого дослідження. Уперше в українському журналістичкознавстві тему фахової термінології порушено в монографії М. Жовтобрюха «Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.)» (1963) [6]. Праця присвячена лінгвістичному аналізу українськомовної преси досліджуваного періоду. Автор серед основних груп спеціальної лексики, представленої в тогочасній періодиці, виділяє терміни, «покликані до життя зародженням і розвитком преси та організацією видавничої справи: журналістика, журнал, часопись, временопись, письмо періодичеське...» [6, с. 207-208]. М. Жовтобрюх наводить ці лексеми з метою ілюстрації західноукраїнської мовної практики сер. XIX ст. і не акцентує на інших аспектах фахової мови журналістики. У статті А. Сивашенко «З історії термінів періодики» (1985) на широкій джерельній базі (архівні, епістолярні, лексикографічні, літописні, періодичні, художні видання XVI – поч. XX ст.) здійснено семантичну реконструкцію таких журналістичкознавчих термінів, як

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

108

автор, альманах, газета, кореспонденція, публікація [12]. Вивчаючи шляхи розвитку значення терміна, процеси звуження, розширення, переінтеграції семантики слова, А. Сивашенко обмежується історичним аналізом терміноодиниць, не окреслюючи інші проблеми журналістичкознавчої термінології. Зокрема, лексеми автор, альманах, газета, кореспонденція, публікація дослідник називає термінами періодики без дефініції цього поняття; не подає сучасного тлумачення терміноодиниць; не пов'язує ці слова з відповідною термінологією й фаховою мовою. Більше уваги термінам періодики російської мови приділяє І. Бойцов у дисертації «Семантика и структура терминологии журналистики (на материале терминов теории и практики советской периодической печати)» (Ленінград, 1987) [1]. Праця присвячена аналізу мовної специфіки термінів періодичної преси в аспекті викладання російської мови як іноземної. Автор досліджує терміноодиниці періодики щодо їх походження, творення, семантики, складу. І. Бойцов, спостерігаючи за функціонуванням 900 фахових термінів у навчальних текстах із журналістики,

дійшов висновку, що термінологія періодичної преси разом із термінологією радіожурналістики та тележурналістики є підсистемами більш складного утворення – термінології журналістики. Автор класифікує останню як одну з численних професійних підмов, говорить про мову журналістської науки як мову спеціальності, визначає її функцію – «здійснення навчально-пізнавальної комунікативної діяльності в професійній сфері спілкування» [1, с. 4], розглядає термінологію журналістики як складник журналістської освіти й засіб її одержання. Дослідження І. Бойцова проведено в радянський час, тому деякі положення на сьогодні є застарілими. Це стосується не лише частини фактичного матеріалу (аналіз лексем на зразок інформаційний імперіалізм, класовість журналістики, новий міжнародний інформаційний порядок, робсількорівський рух тощо), але й тематичної класифікації термінології журналістики, зокрема виокремлення розряду термінів марксистсько-ленінського учіння про пресу [1, с. 3, 9, 16]. Вивчення особливостей фахових термінів продовжив у статті «О специфике журналистских терминов» російський термінолог В. Лейчик [9]. Аналізуючи їх змістову, формальну структуру, джерела творення, учений дійшов висновку, що під час написання матеріалів журналіст «може вдало розкривати значення спеціальних термінів за допомогою своїх – журналістських: вояж (замість подорож, візит), «білі комірці» (замість державні службовці)... Журналістські терміни – це терміни науки, виробництва, політики, культури, тільки зрозуміліші масовому читачу-слухачу» [9, с. 4-6]. Таким твердженням авторитетний науковець порушив питання, що й досі остаточно не розв'язане: змістове наповнення поняття «журналістикознавчі/журналістські терміни», відповідної термінології, окремішність останньої від лексики і мови ЗМІ. Вирішення зазначеної проблеми запропонував О. Харченко в дисертаційному дослідженні «Особенности современной журналистской терминологии английской мови (1960 – 1990-і роки)» (Київ, 1999) [13]. Визначаючи поняття «журналістська термінологія», автор кваліфікує її як складник лексики ЗМІ: «Лексика ЗМІ розподіляється на лексику продукції ЗМІ та професійну лексику фахівців ЗМІ. Із професійної лексики журналістів виділяється журналістська термінологія, що охоплює терміни радіожурналістики, тележурналістики, друкованої журналістики, кінодокументалістики, сучасних засобів телекомунікаційного зв'язку, рекламної справи та інституцій громадських зв'язків (public relations)» [13, с. 4]. Більше уваги О. Харченко приділяє семантичним, термінотвірним, синтаксичним, еволюційним аспектам англійської термінології журналістики. В. Деркач у дисертаційному дослідженні «Філологічна термінологія М. П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (Київ, 1999) наводить декілька терміноодиниць пресової журналістики й описує їх як редакційно-видавничі [5]. Автор, встановлюючи гіпонімічні зв'язки термінів газета, журнал, орган печати, періодичне видання, печать, преса періодична, публіцистика, стаття, тижневик, часопис тощо, розглядає їх у складі літературознавчої лексики [5, с. 8].

Розділ II. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць

Більш детально зазначену тематичну групу В. Деркач дослідив у статті «Редакційно-видавничі термінологія у творчій спадщині М. Драгоманова» [4]. Автор на широкому джерельному матеріалі визначає семантику, частотність уживання лексем групи «терміни редакційно-видавничої справи»,

характеризує її тематичні гнізда [4, с. 133]. Проте в першому абзаці статті дослідник наголошує, що «в його (М. Драгоманова – Н. О.) статтях і розвідках формувалась редакційно-видавнича термінологія», а в наступних неодноразово зазначає, що ті чи ті редакційно-видавничі терміни «не були закріплені подальшою літературознавчою практикою» [4, с. 135-136]. В. Деркач не розмежовує журналістикознавчу і редакційно-видавничу термінологію, розглядає останню як частину літературознавчої, не згадує про значення постаті М. Драгоманова в розвитку фахової мови журналістики. Вивченню інформаційно-комунікативної сутності термінів журналістики присвятила монографію російська дослідниця мови ЗМІ М. Володіна («Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации)» (2000) [2]. Порівнюючи російську і німецьку терміносистеми радіоелектроніки та засобів масової інформації, автор аналізує інформаційну ємність терміна, його когнітивно-культурологічну специфіку, процеси інтернаціоналізації термінології, розкриває роль контексту в актуалізації термінологічної інформації, функціонально-комунікативні основи трансформації терміна. Власне поняття «термін ЗМІ», «термінологія ЗМІ», «наука про ЗМІ (нім. Medienwissenschaft)» М. Володіна згадує лише побіжно, не окреслюючи межі терміносистеми, її складу тощо. Авторка, інтегруючи досвід філософії, психології, інформатики й когнітивної лінгвістики, основну увагу зосереджує на розробці теорії термінологічної номінації та вивченні когнітивно-інформаційної природи терміна, при цьому журналістський текст слугує лише матеріалом для спостереження за мовними процесами. Слідом за О. Харченком до проблем термінології журналістики англійської мови звернулася Л. Молчкова в дисертаційній праці «Професійна лексика англомовних засобів масової інформації: прагматика, семантика, структура» (Самара, 2003) [10]. На широкому фактичному матеріалі англомовної періодичної преси, лексикографічних джерел, спеціальної та навчальної літератури дисертантка розглянула прагматичну маркованість лексичних одиниць мови ЗМІ, визначила активність словотвірних моделей, виявила тенденції у формуванні й організації вокабуляра тощо. Л. Молчкова аналізує лексеми зі сфери реклами, кіно, радіо- й фототехніки поряд із власне журналістикознавчими поняттями, не розмежовує їх. Також не подає чіткої дефініції понять «термін ЗМІ», «мова ЗМІ», «професійна лексика засобів масової інформації», «метамова ЗМІ», «терміносистема мови ЗМІ», вживає їх як синоніми. Питанню про роль і місце запозичень у журналістських текстах присвячено статтю М. Піцишин «Журналістська термінологія в мовній картині світу» [11]. На матеріалі інформативно-аналітичних текстів журналу «ПіК» авторка дослідила особливості використання іншомовних слів у мовленні журналістів цього тижневика. М. Піцишин у статті побіжно згадує про журналістську термінологію, що «пов'язана із журналістикою чи лінгвістикою сучасного медіатексту» [11, с. 185]. Слідом за В. Лейчиком, вона розглядає журналістські терміни як лексичні одиниці газетного тексту, «що посилюють..., надають йому колоритності» [11, с. 186]. Як і в працях інших дослідників, М. Піцишин ототожнює поняття «мова преси», «журналістська термінологія», «термінологічна лексика журналіста». Вивченню професійно-сленгової лексики медіаіндустрії присвятила низку праць Г. Зоря [7; 8]. Дослідниця зосереджує увагу на професіоналізмах та сленгізмах підмови журналістики, визначає їх особливості, функції, відмінність від журналістикознавчих термінів. Г. Зоря використовує номінацію «термінологія масмедійної індустрії» на позначення «сукупності усіх термінів і термінологічних словосполучень, які вживаються в наукових, науково-навчальних працях із журналістики – підручниках, посібниках, довідниках, методичних розробках, а також у професійній

діяльності журналістів» [7, с. 36], фактично підмінюючи цією терміноодиницею поняття «журналістикознавча термінологія».

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

110

Мовознавчий аналіз термінів журналістики як елементів термінологічної системи здійснила М. Гонтар у дисертаційному дослідженні «Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування» (Київ, 2011) [3]. У праці досліджено історію становлення фахової лексики журналістики, визначено основні чинники та тенденції її розвитку на сучасному етапі. Схарактеризовано походження термінів журналістики, з'ясовано польову організацію термінології, виділено тематичні групи журналістських термінів. Проаналізовано парадигматичні відношення між фаховими термінами на сучасному етапі розвитку терміносистеми. Установлено способи творення журналістських термінів, продуктивність їхніх словотвірних формантів, визначено основні синтаксичні моделі утворення термінів-словосполучень. Аналізуючи системну організацію терміносистеми журналістики, авторка використала теорію термінологічного поля і тематичне групування термінів (виокремлено 10 груп). Не охоплено дослідницею терміни зображальної та документальної журналістики, не виділено досить численний розряд журналістських номенів [3, с. 8-9]. Неокресленими у дисертаційній праці М. Гонтар лишилися питання про ключове поняття «терміносистема журналістики» чи «терміносистема журналістикознавства», розмежування «термінологічної системи», «термінології», «термінологічної лексики», «мови ЗМІ»; не охоплено сучасну практику терміновживання, проблеми культури професійної комунікації журналістів і журналістикознавців при послуговуванні спеціальною термінологією. Не порушує авторка й питання журналістикознавчої лексикографії, немає аналізу термінографічної спадщини українських журналістикознавців. Але загалом праця М. Гонтар «Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування» є першим системним лінгвістичним дослідженням термінології журналістики, що уможливує подальше її вивчення, вноормування та упорядкування. У вищезазначених дослідженнях можна окреслити доробок українських та зарубіжних мовознавців із вивчення термінології журналістикознавства. Детальний аналіз праць науковців засвідчив, що на матеріалі термінології українського журналістикознавства розглядали такі її аспекти: 1. терміногенез фахової мови журналістики, походження журналістикознавчих термінів; 2. лексико-семантичні та структурно-граматичні особливості журналістикознавчих термінів; 3. системні відношення в фаховій мові журналістики; 4. семантика професійно-сленгової лексики мас-медіа; 5. функціонування термінів журналістикознавства в публіцистичних текстах. У той же час залишаються невирішеними деякі засадничі проблеми поняттєвої системи науки про журналістику. Нерозв'язаними є питання термінологічного означення ключового поняття – «термінологія журналістики» чи «термінологія журналістикознавства», визначення меж лексики ЗМІ і журналістикознавчої термінології, структури фахової мови.

ЛІТЕРАТУРА 1. Бойцов И. А. Семантика и структура терминологии журналистики (на материале терминов теории и практики советской периодической печати) : автореф. дис. ... канд. филол. наук

: 10.02.01/ Иван Арсентьевич Бойцов. – Ленинград, 1987. – 16 с. 2. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина : На материале терминологии средств массовой информации : [монографія] / М. Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 128 с. 3. Гонтар М. О. Українська терміносистема журналістики : формування, структурна організація та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Гонтар Марина Олексіївна. – К., 2011. – 19 с. 4. Деркач В. В. Редакційно-видавнича термінологія у творчій спадщині М. Драгоманова / В. В. Деркач // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2002. – №36. – С. 133 –137.

Розділ II. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць

111

5. Деркач В. В. Філологічна термінологія М. П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Василь Васильович Деркач. – К., 1999. – 16 с. 6. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.). / [відп. ред. акад. І. К. Білодід] / М. А. Жовтобрюх. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – 415 с. 7. Зоря Г. С. Термінологія та професійно-сленгова лексика медіаіндустрії / Г. С. Зоря // Наукові записки Інституту журналістики : [наук. зб.] / [за ред. В. В. Різуна] ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Т. 36. – Липень-вересень. – С.35 – 39. 8. Зоря Г. Типологічні аспекти системності сучасної української мас-медійної термінології / Г. Зоря // [зб. наук. праць : «Проблеми української термінології»]. – 2010. – С. 97 – 99. 9. Лейчик В. М. О специфике журналистских терминов / В. М. Лейчик // Термины в структурно- семантическом и функциональном аспектах : [межвуз. сб.]. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 1991. – С. 3 – 9. 10. Молчкова Л. В. Профессиональная лексика англоязычных средств массовой информации: прагматика, семантика, структура : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Лариса Викторовна Молчкова. – Самара, 2003. – 24 с. 11. Піцишин М. Журналістська термінологія в мовній картині світу / М. Піцишин // Вісник Сумського державного університету. Сер. Філол. науки. – Суми : Вид-во СумДУ, 2004. – №1 (60). – С. 185 – 187. 12. Сивашенко А. З історії термінів періодики / А. Сивашенко // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 10. – С. 8 – 14. 13. Харченко О. В. Особливості розвитку сучасної журналістської термінології англійської мови (1960 – 1990-і роки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олег Валентинович Харченко. – Київ, 1999. – 17 с.

УДК 811.1:81'42 Ірина Сирко